

Hoe vreemd is natuur in Nederland?

Natuurbeelden van allochtonen

Nadet Somers
Sandra van der Kroon
Greet Overbeek

Projectcode 20057

April 2004

Rapport 7.04.02

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Hoe vreemd is natuur in Nederland?; Natuurbeelden van allochtonen
Nadet Somers, Sandra van der Kroon en Greet Overbeek
Den Haag, LEI, 2004
Rapport 7.04.02; ISBN 905242-894-8; Prijs € 12,- (inclusief 6%
BTW) 56 p., fig., tab., bijl.

Een verkennend onderzoek over natuurbeelden van allochtonen en hun omgang met natuur, waarbij de vraag is op welke manieren allochtonen betrokken kunnen worden bij natuur in Nederland. Uit de literatuurstudie en diepte-interviews met allochtonen uit verschillende groepen blijkt dat het gebruiksaspect van natuur en het thuis raken in een vreemd land een belangrijke rol spelen. Door het migratieproces heeft men de vertrouwde sociale omgeving verlaten en de natuurlijke omgeving waarmee men zich kon identificeren. Kennismaking met natuur in Nederland, zowel bij inburgering als bij de opvoeding van kinderen, kan hierbij een positieve bijdrage leveren.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie.lei@wur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie.lei@wur.nl

© LEI, 2004

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1. Inleiding	11
2. Kennis uit eerder onderzoek	15
2.1 Vrijtijdsbesteding in relatie tot natuur	15
2.2 Beelden van en omgang met natuur	17
2.3 Religie en etnische identiteit	19
3. Allochtonen aan het woord	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Natuurbeleving	23
3.3 Waardering van natuur in Nederland en land van herkomst	28
3.4 Persoonlijke achtergrond: Jeugdherinneringen en het migratieproces	33
3.5 Zorgen voor natuur	37
4. Conclusies en aanbevelingen	42
4.1 De interviews nader bekeken; conclusies	42
4.2 Aanbevelingen	45
Literatuur	49
Bijlagen	
1. De vragenlijst	53
2. Overzicht van de geïnterviewden	55

Woord vooraf

Natuur en landschap hebben de afgelopen decennia volop aandacht gekregen. Als belevenisdecor voor het vinden van rust en energie is natuur een welkome aanvulling geworden op onze drukke maatschappij. Niet iedereen is echter even betrokken geraakt bij natuur in Nederland. Bezoekers aan natuurgebieden en het ledenbestand van natuurorganisaties weerspiegelen niet de veranderende etnische samenstelling van de Nederlandse bevolking. De vraag is daarom of de natuurgebieden in Nederland wel zo toegankelijk zijn voor allochtonen.

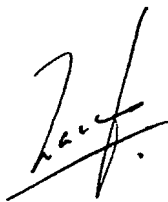
Draagvlak voor natuur(beleid) is mede afhankelijk van de bijdrage van allochtonen hieraan. Maar allochtonen lijken vanuit een geheel andere achtergrond en cultuur naar 'onze' en 'hun' natuur te kijken. Om de betrokkenheid van allochtonen bij natuur te vergroten, is door Natuurmonumenten en het ministerie van LNV gevraagd een onderzoek binnen het DLO-programma Mensen en Natuur uit te voeren.

Het onderzoek is verricht door Nadet Somers (freelance onderzoeker) en Sandra van der Kroon (LEI). Greet Overbeek (LEI) is namens het programma Mensen en Natuur als projectleider opgetreden. De opzet van het onderzoek en de tussentijdse resultaten zijn besproken met de klankbordgroep waaraan vertegenwoordigers van verschillende allochtonenorganisaties en natuurorganisaties hebben deelgenomen. Deze klankbordgroep bestond uit:

Mohammed Bibi	Platform Buitenlanders Rijnmond
Angela Duijndam	Vereniging Natuurmonumenten
Mustafa El Filali	Diversiteits- en duurzaamheidscentrum
Brigida Meyer	Klankbordgroep allochtonen Vereniging Natuurmonumenten
Fernando Miguel	Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling
Carlien Pello	Op persoonlijke titel
Roel van Raaij	Directie Natuur van het ministerie van LNV

Bij deze wil ik hen bedanken voor hun constructieve bijdrage. Tevens dank ik degenen die interesse hebben getoond voor een interview. De onderzoekers vonden het inspirerend om samen met de geïnterviewden de natuur in te trekken.

Ik hoop dat de resultaten van dit onderzoek bijdragen aan het verbreden van de betrokkenheid van allochtonen bij natuur in Nederland.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'L.C. Zachiarasse'.

Prof.dr.ir. L.C. Zachiarasse
Algemeen Directeur LEI B.V.

Samenvatting

De opdracht voor dit onderzoek was om zicht te krijgen op natuurbeelden van allochtonen en hun omgang met natuur. Het gaat om een verkennend onderzoek, waarbij de onderliggende vraag is op welke manieren allochtonen betrokken kunnen worden bij natuur in Nederland. Door diverse natuurbeelden te beschrijven zouden natuurorganisaties en overheden handvatten kunnen krijgen om allochtonen actiever bij hun organisatie dan wel hun beleid te betrekken. Het onderzoek bestaat uit een literatuurstudie en zestien diepte-interviews met allochtonen uit verschillende groepen. Daarnaast is gebruikgemaakt van drie interviews die in een ander kader waren gehouden.

De beschikbare literatuur handelt voornamelijk over recreatiepatronen van allochtone groepen - natuur komt er indirect ter sprake - en natuurbeleving in het algemeen. Specifieke literatuur over allochtonen en hun beleving van dan wel omgang met natuur is schaars. Uit de literatuur kwam met name het gebruikaspect van natuur naar voren. Allochtonen zouden vooral de natuur opzoeken om er met familie en vrienden samen te zijn. Niet de natuur zelf staat centraal, maar het sociale aspect.

Mede op basis van de literatuurstudie is een vragenlijst opgesteld die als rode draad voor de interviews fungeerde. In de interviews zijn de gesprekspartners uitgedaagd om zo goed mogelijk hun waarden, beleving en omgang met betrekking tot natuur te verhelderen. Bovendien was er veel ruimte om in te gaan op de persoonlijke achtergronden van de respondenten, die mogelijk een rol zouden kunnen spelen bij de natuurbeleving. Het al dan niet van huis uit vertrouwd zijn met natuur, religieuze opvattingen en de invloed van het migratieproces: het zijn voorbeelden van persoonlijke achtergronden die tijdens de interviews naar voren kwamen.

Uit de interviews blijkt dat natuur niet direct centraal staat in het leven van allochtonen. Vooropstaat het thuis raken in een vreemd land en het op orde brengen van je eigen leven. Sociale verplichtingen nemen ook een groot deel van de tijd en aandacht in beslag. Daarnaast

wonen veel allochtonen in stedelijke gebieden en zijn zij aangewezen op het stadsgroen voor hun natuurbeleving. De meesten hebben niet zo'n goed beeld van wat natuur in Nederland hen te bieden heeft. Het idee overheerst dat natuur in Nederland niet veel voorstelt vergeleken met de natuur die zij kennen of menen te kennen in het land van herkomst. Ondanks de onbekendheid met de Nederlandse natuur, blijkt uit de interviews dat men zelfs in Nederland kan genieten van de - beperkte en 'kunstmatige' - natuur in de eigen omgeving. Men staat wel open voor natuurervaringen.

Uit de verhalen van allochtonen blijkt dat het migratieproces op verschillende manieren een rol speelt bij natuurbeleving. Ten eerste heeft men niet alleen de vertrouwde sociale omgeving verlaten, maar ook de natuurlijke omgeving waarmee men zich kon identificeren. Kennismaking met de natuur in Nederland zou een positieve bijdrage aan het inburgeringsproces kunnen leveren. Ten tweede onderbreekt het migratieproces de kennisoverdracht over natuur van de ene generatie op de andere. Tijdens de opvoeding zullen kinderen daarom meer kansen moeten worden geboden om natuurervaringen op te doen.

1. Inleiding

Aanleiding

In de nota '*Natuur voor mensen, mensen voor natuur*' (Ministerie van LNV, 2000) wordt de aanpak van het natuurbeleid voor de komende tien jaar geschetst. Met 'natuur voor mensen' wordt bedoeld dat natuur moet aansluiten bij de wensen van mensen en goed bereikbaar, toegankelijk en bruikbaar moet zijn. 'Mensen voor natuur' betekent dat natuur door mensen beschermd, beheerd, bewerkt en ontwikkeld wordt (zie Overbeek en Lijmbach, 2004). Hoe grillig en 'vrij' de natuur ook is: de natuur kan niet zonder de zorg van mensen.

Natuur dient voor iedereen - de hele Nederlandse samenleving - toegankelijk te zijn. De algemene indruk bestaat dat dit momenteel niet het geval is. Bezoekers aan natuurgebieden en het ledenbestand van natuurorganisaties weerspiegelen niet de veranderende etnische samenstelling van de Nederlandse bevolking. De vraag is daarom of de natuurgebieden in Nederland wel zo toegankelijk zijn voor allochtonen.

Draagvlak voor natuur(beleid) is mede afhankelijk van allochtonen. Maar allochtonen lijken vanuit een geheel andere achtergrond en cultuur naar 'onze' en 'hun' natuur te kijken. Dit komt onder meer tot uiting in hun participatiepatroon in recreatie in de groene ruimte (zie Jókövi, 2001). Ook waarden, visies en beelden over natuur zijn belangrijk (Van Koppen, 2001) en bepalend voor de manier van omgang met en zorg voor de natuur. Onder autochtone Nederlanders blijkt een grote diversiteit aan natuurbeelden te bestaan (zie Jacobs, 2002). In een multicultureel perspectief is deze diversiteit aan beelden mogelijk nog groter, maar daarover is tot nu toe zeer weinig bekend.

Doelstelling

Het doel van het onderzoek is om zicht te krijgen op beelden van allochtonen over natuur en hun omgang met natuur. Het gaat om een verkennend onderzoek waarbij diverse natuurbeelden beschreven en uitgediept worden. Door (een beter) begrip van natuurbeelden van allochtonen krijgen natuurorganisaties mogelijk handvatten om

allochtone groepen bij de organisatie te betrekken. Het resultaat van het onderzoek kan daarom mogelijk bijdragen tot een dialoog tussen de natuurbeschermingsbeweging (in brede zin) en de allochtone gemeenschap. Daarnaast kan het resultaat van het onderzoek richting geven voor de overheid om een duidelijk beleidskader te ontwikkelen teneinde tegemoet te komen aan de 'natuurwensen' die er leven bij allochtonen.

Aanpak van het onderzoek

Allereerst is een literatuuronderzoek uitgevoerd. Mede op basis van het literatuuronderzoek is een lijst met vragen opgesteld die als rode draad tijdens de interviews heeft gefungeerd (zie bijlage 1). Vervolgens zijn drie zogenaamde 'wandel-interviews' gehouden. Deze interviews zijn afgenomen tijdens een wandeling door een natuurgebied. Hier is voor gekozen, omdat de respondenten op deze manier direct konden reageren op wat zij als natuur ervaren. In plaats van een formele beschouwing over natuur hoopten de onderzoekers op spontane reacties en duidelijke voorbeelden. De resultaten van deze interviews hebben als input gediend voor de eerste bijeenkomst van de klankbordgroep waarin het doel en de aanpak van het project, inclusief de vragenlijst, werden besproken.

Om de kennis over de natuurbeleving van allochtonen verder te verdiepen heeft één onderzoeker de cursus 'Kleurrijk Communiceren' gevolgd. Deze cursus werd georganiseerd door SME MilieuAdviseurs in samenwerking met IVN Consulentschappen Noord-Holland en Flevoland in de periode september-november 2003. De andere onderzoeker heeft deelgenomen aan het symposium 'Meer groen in de regenboog' over natuurbeelden van allochtonen, georganiseerd door de Stichting Veldwerk Nederland. Dit symposium vond plaats in het Asielzoekerscentrum (AZC) te Dronten op 27 november 2003.

Het grootste onderdeel van het onderzoek bestaat uit 16 diepte-interviews met respondenten uit verschillende allochtone groepen. De respondenten zijn hoofdzakelijk geselecteerd op basis van contacten van leden van de klankbordgroep en de onderzoekers. Een overzicht van de geïnterviewden staat in bijlage 2. De interviews hadden een open karakter, dit wil zeggen dat de onderzoekers niet uit zijn gegaan van vooraf omliggende natuurbeelden die zij wilden 'toetsen'. In de inter-

views zijn de gesprekspartners uitgedaagd om zo goed mogelijk hun waarden, beleving en omgang met betrekking tot natuur te verhelderen. Bij de analyse van interviews is ook gebruik gemaakt van de verslagen van interviews elders met een Marokkaanse vrouw, een Turkse en een Surinaamse man door een lid van de klankbordgroep, Mustafa El Filali.

De respondenten

Wat bedoelen we met allochtonen en om welke aantallen gaat het? Het CBS heeft becijferd dat er in 2003 3.038.758 allochtonen in Nederland waren. Hiervan is 1.585.927 van de eerste generatie en 1.452.831 van de tweede generatie. Volgens de definitie die het CBS hanteert is iemand 'allochtoon' als ten minste één van de ouders in het buitenland is geboren. Er wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). Autochtonen zijn personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar ze zelf zijn geboren.

Van de ruim 3 miljoen allochtonen in Nederland is bijna de helft afkomstig uit Europa of Amerika. Door hun Westerse culturele achtergrond zijn zij niet direct de doelgroep van het onderzoek. Wel in aanmerking komen allochtonen afkomstig uit Turkije (341.400), Marokko (295.332), Suriname (320.658) en de Nederlandse Antillen (129.312) (cijfers uit 2003, www.cbs.nl).

Gezien de grote diversiteit in achtergronden is het niet mogelijk te spreken over dé allochtoon. Het woord 'allochtoon' wordt met name gehanteerd als een beleidsbegrip. Een beleidsbegrip dat de afgelopen periode overwegend negatief onder de aandacht is geweest in de media. Denk hierbij aan de discussie rond de zin en onzin van spreiding van allochtonen in de grote steden. Wij gaan in dit onderzoek aan dergelijke discussies voorbij. Het doel van het onderzoek is immers om zicht te krijgen op beelden van allochtonen over natuur en hun omgang met natuur. Alhoewel ook wij niet ontkomen aan het gebruik van de term 'allochtoon', willen wij de aandacht in positieve zin richten op de multiculturele diversiteit die ons een verscheidenheid aan beelden van de natuur en de omgang ermee laat zien.

Gezien de enorme diversiteit aan allochtone groepen, ieder met zijn eigen specifieke historische, culturele en religieuze achtergrond is het ondoenlijk om in een verkennend onderzoek als dit recht te doen aan die diversiteit. Het onderzoek heeft zich beperkt tot respondenten uit de volgende landen: Turkije, Marokko, Suriname, Griekenland, Kaapverdische Eilanden, Nederlandse Antillen, Vietnam en Ghana. Het kleine aantal uitgebreide interviews biedt minder kansen tot representativiteit, maar levert meer inzicht in de achtergrond in hoeverre allochtonen bij de Nederlandse natuur betrokken zijn.

Inhoud van het boekje

Na dit inleidende hoofdstuk gaat hoofdstuk 2 in op de resultaten van het literatuuronderzoek. Een beschrijving van de resultaten uit de interviews staat in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 3 is ook een aantal kaders opgenomen met - vaak letterlijke - fragmenten uit de interviews. Hoofdstuk 4 sluit af met conclusies en aanbevelingen. In de bijlagen zijn de lijst met vragen en het overzicht van de geïnterviewden te vinden.

2. Kennis uit eerder onderzoek

2.1 Vrijtijdsbesteding in relatie tot natuur

Naar natuurbeelden van allochtonen is nog weinig onderzoek gedaan, wel is één en ander bekend over hun vrijtijdsbesteding in relatie tot natuur (Jókövi, 2000 en 2001; Nederpelt, 2000 en 2002; Schmeink et al., 1998). Een eerste indruk die uit de literatuur naar voren komt, is dat het begrip vrije tijd bij allochtonen niet zo duidelijk is. Vooral oudere Turkse, Marokkaanse en Surinaamse mannen zegt het begrip 'vrije tijd' niet zoveel. 'Vrije tijd' is een onderdeel van de totale tijd en die breng je bij voorkeur met vrienden en familie door. Als allochtonen 'vrije' tijd in de open lucht doorbrengen, heeft dat vooral een sociale kant, maar dat is een vast bestanddeel van het 'normale' leven, dus niet speciaal vrije tijd. Men doet graag samen dingen in de buitenlucht, zoals koken, picknicken, spelen met de kinderen, paddestoelen en kruiden zoeken (Kagie, 2002). De groene ruimte is dus een plaats van samenzijn met het gezin of van ontmoeting met familie of vrienden (Nederpelt, 2000).

De voorkeur om gezamenlijk tijd in de buitenlucht (de vrije natuur) door te brengen zou kunnen samenhangen met de 'wij-cultuur' van mensen van Turkse en Marokkaanse afkomst. De handelingen zijn in principe groepsgericht en gaan voorbij aan het individuele belang. Ook is een sterke 'wij-cultuur' aanwezig op de Antillen en Aruba (Schmeink et al., 1998). Dit staat in contrast met de meer individualistische leefstijl in Nederland (en andere rijke, westerse landen). De vraag is in hoeverre met name jongere en beter opgeleide Turken en Marokkanen zich nog thuis voelen in de 'wij-cultuur': hun vrijtijdsbesteding gaat steeds meer lijken op die van autochtone Nederlanders. Toch moeten we voorzichtig zijn met het trekken van conclusies. Veranderingen in uiterlijke kenmerken zoals mode, consumptiepatronen en vrijtijdsbesteding hoeven niet altijd te betekenen dat ook hun grondhouding ten opzichte van het leven en andere mensen verandert. Veranderingen in het recreatieve gedrag

hoeven niet per se parallel te lopen met waardering voor en omgang met natuur.

Uit de diverse onderzoeken (Jokovi, 2000 en 2001; Nederpelt, 2000 en 2002; Rijpma en Roques, 1999; Schmeink en Wolde, 1998) blijkt verder dat om buiten te kunnen zijn, allochtonen vooral het groen dicht bij hun woonomgeving kiezen, en weinig de buiten de stad gelegen natuur- en landbouwgebieden. Ze gaan er bij voorkeur lopend of met de auto naar toe. Fietsen is geen populaire bezigheid; dit geldt vooral voor allochtonen van de eerste generatie. Wandelen is bij Surinaamse en Antilliaanse migranten niet erg populair, maar Turkse en Marokkaanse vrouwen lopen wel veel in hun woonomgeving. Er worden verschillende suggesties genoemd voor het gegeven dat de verder weg gelegen bos, heide en plassen niet zo in trek zijn bij allochtonen. De bereikbaarheid zou een probleem zijn, maar ook gebrek aan interesse of omdat men er nooit kennis mee heeft gemaakt.

Over het algemeen verschilt het recreatiegedrag tussen allochtonen en autochtonen, maar ook binnen de allochtone groepen zijn er verschillen. Een paar voorbeelden uit de literatuur (Jókövi, 2000 en 2001; Nederpelt, 2000 en 2002; Rijpma en Roques, 1999; Schmeink en Wolde, 1998): de verschillende Surinaamse bevolkingsgroepen vertonen een divers vrijetijds- en recreatiegedrag; Turkse vrouwen hebben over het algemeen meer bewegingsvrijheid dan Marokkaanse vrouwen; de 2e generatie trekt wat vaker verder dan de directe woonomgeving om te recreëren; voor wat betreft het groen in hun directe woonomgeving houden Turken meer van zogenaamd 'gebruiksgroen' en Surinamers van 'kijkgroen'. De stadsparken zijn vooral in trek bij de Turkse bevolkingsgroep; de Marokkaanse en Surinaams/Antilliaanse groepen bezoeken ook wel de lig- en speelweiden net buiten de bebouwde kom. Marokkanen zouden het strand mijden. Dit zijn zo maar enkele voorbeelden die aangeven dat de voorkeuren tussen de diverse groepen uiteenlopen.

Allochtonen recreëren graag in stedelijk groen. Ondanks deze mogelijkheid om dicht bij huis van de buitenlucht te kunnen genieten, zijn er ook nadelen verbonden aan de stadsparken. Veelgenoemde nadelen zijn: de vele verboden die in de stadsparken gelden, het gebrek aan voorzieningen zoals waterkraantjes en de overlast van hondenpoep. Allochtonen zouden plezier hebben van de aanwezigheid

van hazelaars en andere notenbomen, bramen en bosbessen, met de toegestane vrijheid om die ook te mogen plukken. Ook volkstuinen zijn in trek, vooral bij oudere mannen (zie Kagie, 2002). Mogelijk heeft deze voorkeur van allochtonen te maken met hun natuuropvatting. Natuurgebieden zijn niet per se aantrekkelijk door hun speciale flora en fauna, maar door het economische gebruik dat je ervan kan maken, dat tegelijkertijd recreatief is en voorziet in sociale bijeenkomsten, zoals barbecuen in de vrije natuur.

2.2 Beelden van en omgang met natuur

Over het algemeen bestaat er een grote diversiteit aan natuurbeelden, natuurbeleving en waardering van natuur. Over wat natuur is bestaan verschillende opvattingen. Zo zijn er verschillende beelden van 'oernatuur'. In debatten zijn er voorstanders van 'echte' natuur, van natuur in het door mensen onderhouden en historisch gegroeide cultuurlandschap en van natuur in het moderne stadslandschap (Van Toorn et al., 2000). Al met al: 'de' natuur bestaat niet: het gaat om verschillende beelden en interpretaties van de natuur die afhangen van het ingenomen standpunt. Wat je als natuur ervaart, is afhankelijk van je perspectief, van je persoonlijke geschiedenis en opvatting (Drenthen, 2002). Ook andere auteurs laten zien dat natuurbeelden niet op zich staan, maar gevormd worden in wisselwerking met de concrete, alledaagse woon- en werkomgeving van mensen (Van Koppen, 2002). Mensen construeren als het ware steeds hun 'ideale' natuur vanuit hun dagelijkse praktijk.

De variatie aan opvattingen over natuur zoals we die in de literatuur tegenkomen, kan in enkele grove categorieën onderverdeeld worden:

- *De concrete natuur*

Natuur is het geheel aan flora en fauna, de vormen van het landschap (fysisch en cultuurhistorisch), de biologische processen in bodem en water. Natuur heeft een intrinsieke waarde, de moeite waard om te ontdekken en te behouden. We kunnen deze natuurwaarden waarnemen, maar we hebben er wel speciale kennis voor nodig, en de mogelijkheid om door een

gebied heen te trekken. Het waarnemen van de landschappelijke variatie en soortenrijkdom verschaft ons genoeg, we verrijken onze kennis van de natuur.

- *Natuur heeft een belevingswaarde*

Natuur biedt een esthetische ervaring, een zintuiglijke beleving, je kan je energie opladen, genieten van de weldadige stilte. Je kunt in de natuur avonturen en gezelligheid beleven (survival, wadlopen) of je kunt je ontspannen en mediteren. Over het algemeen wordt natuur hier als gebruiksruijme voor de mens opgevat.

- *Natuur heeft een economische waarde*

Natuur is een reservoir aan natuurlijke hulpbronnen, het bos is voor houtproductie, de openbare groene ruimte is voor voedselproductie, zoetwaterreservoirs, geneeskrachtige planten. De natuur als ruimte voor economische activiteiten. Er wordt zelfs gesproken van 'het produceren van natuur', bijvoorbeeld in landbouwgebieden.

- *Natuur heeft een spirituele waarde*

Natuur is niet iets zelfstandigs, dat buiten ons staat als object van kennis of gebruiksruijme. Het is dezelfde goddelijke energie die ook in mensen zit, die we kunnen doorleven. De natuur is een vindplaats van diepe en intense (religieuze) ervaringen. Anders dan de gebruiksfuncties van natuur in bovengenoemde categorieën, kan je zoeken naar diepe natuurervaringen die voor mensen wezenlijke betekenis heeft; ervaringen die je inzicht in de plaats van de mens ten aanzien van natuur veranderen. Ook het ontzag voor (krachten in) de natuur en de beperkingen die natuur jou oplegt (bijvoorbeeld gebrek aan water) vallen hier onder. Drenthen (2002) noemt dit de morele betekenis van het natuurbegrip.

Keren we terug naar de literatuur die zich specifiek bezighoudt met allochtonen en natuur, dan is opvallend dat vooral het gebruiksaspect van natuur centraal staat. Allochtonen zouden vooral de natuur opzoeken om er met familie en vrienden samen te zijn. Niet de natuur zelf staat centraal, maar het sociale aspect. Niet de individuele natuurbeleving, maar het samen ontspannen/bezig

zijn/eten maken in de buitenlucht. Natuur zou een gebruiksruijnte bieden, het gebruiksaspekt staat centraal. Toeh is er bij de constructie van de vragenlijst voor het onderzoek rekening mee gehouden dat er bij allochtonen veel meer noties omtrent natuur leven. De meeste studies die wij hebben gelezen zijn immers gericht op recreatief gedrag en niet op natuurbeleving. Een enkele bron verwijst echter naar de verschillende opvattingen van allochtonen over wat wel en niet onder natuur wordt verstaan en hun waardering van natuur (zie Nederpelt, 2000). In de volgende paragraaf gaan we hier op in.

2.3 Religie en etnische identiteit

Hoe mensen natuur beleven, waarderen en ermee omgaan, kan een weerspiegeling zijn van hun culturele en ook religieuze waarden. In een artikel van Breunissen (1996) komt bijvoorbeeld het ritueel reinigen aan de orde:

'Marokkanen hebben respect voor water. Je mag het niet vervuilen en je moet er zuinig mee omgaan. Het leven is ontstaan uit water, staat in de Koran. Dat zei de Islam al voor Darwin'.

Ook wordt een natuurwaarde beschreven vanuit een Indiaas perspectief:

'Wij mensen staan niet los van de natuur, maar zijn er een onderdeel van. Het Hindoeïsme heeft die ideologische eerbied voor de natuur en het transcendente vertaald in taboes als: niet doden en geen dieren eten. Maar die taboes zijn verwaterd, met name onder de stedelijke bevolking.'

Ten slotte vertelt iemand van Surinaamse afkomst het volgende:

'De natuur bevat een kracht die voor het functioneren van de mens van essentieel belang is. Die kracht wordt gebroken door menselijk handelen, bijvoorbeeld het strooien van gif. Daardoor ontnem je de natuur zijn kracht.'

Ook in het boekje *'Het groen van de regenboog'* (Van Ginkel, 2003) wordt melding gemaakt van verschillende religieuze opvattingen die van invloed zijn op natuurbeelden. De Koran bevat, evenals de Bijbel, passages die letterlijk gaan over onze omgang met dieren, natuur en de natuurlijke hulpbronnen. Het bijbelse 'rentmeesterschap' kent zijn equivalent in de Koran middels het begrip 'Chalifa': de mens moet zorgvuldig met de schepping omgaan.

Hoewel de literatuur melding maakt van het belang van religieuze waarden bij natuurbeleving, wordt dit belang tegelijkertijd gerelativeerd: hoe men zich feitelijk gedraagt ten opzichte van natuur en milieu is niet altijd in overeenstemming met religieuze voorschriften. Ook het Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) in Rotterdam constateert dat allochtone Rotterdammers, in tegenstelling tot de autochtone vergelijkingsgroep, in zeer grote meerderheid verbonden zijn aan een religie, maar een meerderheid van de gelovigen is niet of nauwelijks praktiserend (Rijpma en Roques, 2000). Over de gedragsregels die samenhangen met het geloof zijn bovendien verschillende opvattingen aan de orde: enerzijds komt in de literatuur naar voren dat de geloofsregels in Nederland vaak strenger worden gehanteerd dan in het land van herkomst. Aan de andere kant zien we dat men zich aanpast aan de Nederlandse normen en de strengere regels vooral van toepassing laat zijn tijdens familiebezoek in het land van herkomst.

Een bekend verschijnsel is dat migranten steviger aan hun religieuze en culturele basis blijven vasthouden, terwijl in het land van herkomst normen en waarden aan verandering onderhevig zijn. Men koestert de eigen normen en waarden om een anker te hebben in een vreemde samenleving of om de eigen etnische identiteit te benadrukken. Zowel de eerdergenoemde religieuze onderbouwing van omgang met natuur als deze etnische component zijn in de vragenlijst voor het onderzoek opgenomen.

3 Allochtonen aan het woord

3.1 Inleiding

Op basis van de literatuurstudie is een vragenlijst opgesteld die als handleiding voor de interviews heeft gediend (zie bijlage 1). Belangrijk uitgangspunt was dat de beschikbare literatuur beperkt was en het beschrijven van natuurbeelden bij allochtonen zich nog in een pril stadium bevond. Om deze reden wilden wij middels een open vragenlijst de respondenten uitdagen om zo goed mogelijk hun eigen natuurbeeld te verwoorden. In dit hoofdstuk zijn de bevindingen beschreven. Afgezien van de aspecten die uit de literatuurstudie naar voren kwamen, hebben wij ons gerealiseerd dat de persoonlijke achtergrond van de respondenten een grote rol kan spelen bij de natuurbeleving. In hoeverre waren de respondenten vertrouwd met natuur voordat zij naar Nederland kwamen? Het zou een groot verschil kunnen maken of iemand afkomstig is uit een grote stad als Istanbul of Casablanca of juist van het platteland van Anatolië of het Rifgebergte. In de interviews zou dus voldoende ruimte moeten zijn om in te gaan op deze persoonlijke achtergronden.

Wanneer je als tiener of jongvolwassene naar Nederland migreert, is natuur niet direct een onderwerp dat je bezighoudt. Ook na een aantal jaren in Nederland gewoond te hebben, zijn veel allochtonen niet bekend met de natuur die Nederland te bieden heeft. Dit is niet zo vreemd, wanneer je bedenkt dat de reden van de migratie van land van herkomst naar Nederland vaak armoede of het ontvluchten van een onveilige situatie was en nog steeds is. Het leven in Nederland moest beter worden dan in het geboorteland. Dan is alle energie gericht op het zoeken naar werk, de zorg voor het gezin en het thuis raken in de Nederlandse samenleving. Het 'overleven' in een onbekende en nog onvertrouwde omgeving kost nu eenmaal veel inspanningen in termen van tijd, geld en mentale druk.

Ondanks de onbekendheid met de Nederlandse natuur, blijkt uit de diepte-interviews die wij hielden dat men toch niet onverschillig staat tegenover natuur. Veel van onze gesprekspartners konden iets

vertellen over hun speciale natuurervaringen en hun betrokkenheid bij natuur. In de volgende paragrafen kunt u lezen wat natuur betekent voor mensen uit verschillende allochtone groepen (paragraaf 3.2); hoe zij de natuur in Nederland waarderen ten opzichte van die in het land van herkomst (paragraaf 3.3); hoe hun natuurbeleving gekleurd is door hun persoonlijke achtergrond (paragraaf 3.4); en op welke manier zij denken een bijdrage te kunnen leveren aan de zorg voor natuur (paragraaf 3.5). Ten behoeve van de verbeelding van de lezer zijn in dit hoofdstuk een aantal kaders opgenomen met - vaak letterlijke - fragmenten uit de interviews.

In het begin van de wandeling lopen Jenny, haar gezin en ik door een stuk bos waarin afgewaaide takken en omgewaaide bomen blijven liggen. De beheerder ruimt ze niet op, het is de bedoeling dat insecten en zwammen helpen bij het opruimen van het dode hout. Jenny vindt dit eigenlijk geen ordentelijk bos, maar ze heeft begrip voor dit beleid. Ze zou het erger vinden als er zwerfafval zou liggen en dat is niet het geval. (Ook hondenpoep ergert haar mateloos. Arubanen nemen geen katten en honden in huis, niet op Aruba en niet in Nederland. Het is onbegrijpelijk dat de Nederlanders hun huisdieren zo koesteren.) Het was sowieso voor haar een ontdekking dat de natuurgebieden in Nederland worden beheerd en verzorgd. En ook het feit dat de natuur in Nederland is aangelegd was nieuw voor haar.

De mensen die wij gesproken hebben, zes vrouwen en tien mannen, komen uit Turkije, Marokko, Suriname, Griekenland, Kaapverdië, de Nederlandse Antillen, Vietnam en Ghana. De respondenten hebben niet alleen een verschillende culturele achtergrond. Zij beschikken tevens over een verschillende achtergrond in opleiding, beroep en betrokkenheid bij natuur of natuurgerelateerde onderwerpen. De ene respondent is afkomstig van het platteland, de andere komt uit de stad. In Nederland wonen zij allen in een stedelijke omgeving. Hun leeftijd varieert van 25 tot 60 jaar. Het merendeel van de respondenten heeft zich twintig tot dertig jaar geleden in Nederland gevestigd. Voor een verkennend onderzoek als dit kunnen we

constateren dat we een 'representatieve diversiteit' hebben geïnterviewd. Een overzicht van de respondenten staat in bijlage 2.

Bij het gebruik van de vragenlijst tijdens de interviews is getracht zo veel mogelijk te voorkomen dat het verhaal van de respondent een formele beschouwing over natuur zou worden die vrij abstract is en bovendien de mogelijke kloof met de feitelijke omgang met natuur verhult. Persoonlijke ervaringen stonden namelijk voorop. Soms hebben foto's of kruiden als hulpmiddel gefungeerd bij het verwoorden van de natuurbeleving. De gesprekken zijn overwegend gevoerd bij de respondent thuis, maar ook in een café of in het gebouw waar de respondent werkzaam is. Een aantal interviews zijn zelfs (deels) wandelend gehouden. De sfeer tijdens de gesprekken was over het algemeen ontspannen.

Met Ruud wandel ik door een lichtbevoren Westerhout in Beverwijk. Hij laat me de plekken zien die hem het meest raken. Ten eerste de Scheybeek, die zijn natuurlijke bedding door het landschap volgt. Het water is helder en stromend. Ten tweede is er een stukje dat vlak en open is en waar een tiental wilde runderen lopen. Met wat fantasie waant Ruud zich daar op een savanne met wilde dieren. Het gaat er volgens hem niet om of de natuur wild of puur is, dat is er toch niet in Nederland. Het gaat om je beleving van die natuur.

3.2 Natuurbeleving

Waar denk je aan bij het woord 'natuur'? Deze vraag hebben wij voorgelegd aan de respondenten en hun antwoord was even divers als hun culturele en persoonlijke achtergrond. Toch vertelden de meesten dat natuur voor hen de plek bij uitstek is om *innerlijke rust* te vinden:

- Je komt tot rust op een bankje in het park.
- Daar haal je een frisse neus en kom je tot rust van alle dagelijkse spanningen.
- Je geniet van de frisse lucht en de stilte.

- De natuur heeft een rustgevende werking: gevoelens als onmacht en druk worden minder.
- Ten aanzien van een eeuwenoude boom of aan de wijde zee besef je hoe klein en onbelangrijk je als mens bent.
- In de natuur leer je de kleine dingen te waarderen zoals het fluiten van de vogels.
- In de natuur neem je afstand van de hectiek van het dagelijks bestaan.
- In de natuur kan je je emoties uiten want je bent er anoniem.
- We hebben natuur nodig om als mens te kunnen 'zijn'!

Diana komt uit Suriname, waar ze in een groot gezin opgroeide. Daar was weinig tijd en aandacht voor aspecten als natuur en cultuur. Eigenlijk heeft Diana de natuur zelf ontdekt. 'Natuur is in Suriname eigenlijk heel gewoon. Je klimt in een boom, het maakt niet uit of je de boom beschadigt, dan groeit het toch vanzelf weer.' Diana is nu zes jaar werkzaam in de zorg. Door haar werk wordt zij vaak geconfronteerd met ellende. Ook denkt ze dat veel mensen rust en stilte in hun leven missen. 'Vandaag de dag zijn mensen altijd maar druk en ze gunnen zich geen tijd om te genieten van de kleine dingen in het leven, zoals het fluiten van de vogels.'

Natuur is voor de meesten een ruim begrip: natuur is bloemen, bomen, bossen en struiken; het is de zuurstof die we nodig hebben om te ademen; het is alles wat groen is plus de vogels en de dieren buiten; het is wakker worden met het getjilp van vogels en hanengekraai; natuur is het water van een mooie Singel, het strand en de geuren van gras en bloemen. De natuur is het platteland en overal waar het groen is, dus ook de polders waar de koeien lopen. Enkele respondenten geven duidelijk aan dat voor hen natuur ook best aangelegd mag zijn. Bijvoorbeeld een park of een tuin is natuur en zelfs op een kinderboerderij is natuur te vinden. Iemand zegt: 'In een stadspark kan je je in de natuur wanen'. De parken in de grote steden zijn de natuur waar je gaat zitten om te eten en te drinken, terwijl de kinderen spelen.

Bij het picknicken in het park gaat het niet zozeer om de natuur, maar om de sociale contacten in de buitenlucht, waar groen is en frisse lucht. Voor sommige respondenten geldt dat eten en drinken er altijd bij horen als je de natuur in gaat.

Bereikbaarheid vindt Lam een belangrijk punt in verband met natuur. Hij vindt het fijn om op zondagmiddag zo vanuit zijn huis te kunnen wandelen en fietsen. Tenminste, als de weersomstandigheden het toelaten. In zijn dagelijkse Leidse omgeving is er genoeg natuur. Vanuit zijn werkkamer heeft Lam uitzicht op een mooie singel met graskanten, ganzen en meeuwen, een mooi wit gebouw. Dit uitzicht geeft rust.

Een aantal respondenten denkt bij het woord natuur vooral aan de *natuur in het land van herkomst*. De meesten bewaren deze natuurbeelden als jeugdherinneringen en tijdens vakanties worden deze beelden soms opgefrist.

- Natuur is de bossen in Suriname, waar je als kind ging kamperen en waar je je vrijheid hebt.
- Natuur is de kleuren groen en blauw, de groene bergen en de blauwe zee van Turkije.
- Natuur is het natuurlijke leven op het platteland in Marokko.
- Natuur is de zilte lucht in de brede kuststrook van Vietnam.

Bovenstaande vormen van natuur mist men in Nederland. Er spreekt iets van heimwee uit, iets wat men verloren heeft.

Naast de vaak mooie en indrukwekkende beelden die men van de natuur in het land van herkomst heeft, kan de natuur in het land van herkomst ook bedreigend zijn. Dat geldt vooral voor Suriname: 'Natuur is gevaar. Door de cumulatieve groei in Suriname moet je de natuur te lijf gaan anders overwoekert hij alles. De mens moet de natuur bestrijden en bedwingen.' In Ghana komen de dichtbegroeide bossen nogal eens bedreigend over voor mensen die geloven in het verhaal dat er op bepaalde dagen in de week geesten en goden kunnen rond-

waren. Tegenover de *wilde, indrukwekkende* en *bedreigende* natuur in het land van herkomst staat de *geordende* natuur in Nederland. Veel van onze gesprekspartners vinden het prettig dat de natuur in Nederland zo geordend is. Aantrekkelijke natuur is goed verzorgd en mooi aangelegd. Bovendien moet natuur toegankelijk en functioneel zijn, je moet er rustig kunnen wandelen.

Ken vertelt over de geesten en de goden, waarvan de mensen uit de dorpen in Ghana vertellen dat ze in de bossen rondwaren. De mensen uit de dorpen vertellen dat je op bepaalde dagen in de week beter niet het bos in kunt gaan, vanwege deze geesten en goden. Op mijn vraag of deze geesten en goden kwaadaardig zijn antwoordt Ken ontkennend. De goden zijn er om de bossen en de mensen in de dorpen te beschermen. Maar als je de regels overtreedt, en je dus wel op 'verboden' dagen het bos in gaat, dan zou je wel eens iets kunnen overkomen. Ken gelooft deze verhalen niet echt (mensen uit de grote steden (waar Ken ook is opgegroeid) geloven deze verhalen over het algemeen niet), al moet hij toegeven dat hij niet het bos in zou gaan als mensen hem vertellen dat hij beter niet kan gaan.

Toch realiseren sommige geïnterviewden zich dat er ook in Nederland *onveilige* natuur is, namelijk de *zee*. Als de zeespiegel verder stijgt kan een groot deel van Nederland onder water lopen. Water vormt voor Nederland een permanente bedreiging. Men denkt over het algemeen dat Nederlanders veel kennis en ervaring hebben met betrekking tot de strijd tegen het water. Echter, op dit moment wordt het niet ervaren als een vraagstuk dat het grote publiek of de politiek bezighoudt.

Al pratend over natuur uiten veel respondenten hun verbazing over de neiging van de Nederlanders om dieren in huis te halen. Natuur wordt op deze manier gedomesticeerd en dieren hebben een knuffelfunctie. Over het algemeen trekken allochtonen een grens tussen het domein van de dieren en dat van de mens: honden en katten horen buiten op het erf. Ze vinden het niet hygiënisch om dieren in huis te ha-

len. Men stoort zich erg aan hondenpoep op straat en in de parken, waar de meesten toch hun natuurbeleving hebben. In de islam is er bovendien een religieuze basis om honden als onrein te beschouwen.

Een aantal respondenten is van mening dat er geen echte natuur in Nederland is. De Nederlandse natuur is *kunstmatig* ('nepnatuur') en er zijn geen bergen en schone stranden. Dat neemt niet weg dat wel één of andere diepe natuurbeleving mogelijk is, dat je er tot jezelf kan komen. De beleving 'spontaan in contact komen met je innerlijk of met je eigen achtergrond' kan gewoon in een stadspark gebeuren. De meerderheid is niet echt bekend met de verder weg gelegen natuurgebieden in Nederland; slechts een enkeling trekt wel eens de bossen in.

De familie Coban-Curebal woont in aan de rand van Krimpen a/d IJssel. De Krimpenerwaard betekent voor hen veel natuur dichtbij. De heer Coban: 'Er was volop natuur rondom het dorp waar ik opgroeide. Er was toen nog veehouderij en nu worden er nog olijven en vijgen verbouwd. Er leefden wilde dieren in de buurt, zoals wolven en lynxen. Nog steeds let ik op de vogels en fazanten in de polder. De natuur in Nederland is kunstmatig maar er wordt in ieder geval bewust mee omgegaan. In Turkije is een overdaad aan natuur maar er wordt niet bewust mee omgegaan.' Mevrouw Curebal: 'Ontwikkelde mensen gaan anders met natuur om; economische behoeften komen op de eerste plaats, natuur op de tweede plaats.'

Dat de natuurbeleving van allochtonen vanwege religieuze achtergronden anders kan zijn dan die van autochtonen werd door een respondent als volgt verwoord:

'Toen ik, uit hoofde van mijn IVN-voorzitterschap (Vereniging voor Natuur en Milieu-educatie), eens een praatje in een moskee hield over natuur merkte ik dat deze mensen een andere natuurbeleving hebben. Ze gaan niet wandelen in een natuurgebied, maar in een park gezellig samen eten. Als ik een schaap zie lopen op een groene dijk, dan vind ik dat een mooi gezicht. Het schaap hoort daar op die groene dijk, het is deel van

het landschap. Maar veel moslims vragen zich af waarom dat schaap nog niet geslacht is. Het schaap is een voedselbron en bovendien staat in de Koran geschreven dat een schaap geslacht dient te worden.'

Overigens kwam het belang van de religieuze achtergrond in relatie tot natuur slechts in een enkel interview naar voren: 'Je moet zuinig zijn met natuur, want het is geschapen door God.'

3.3 Waardering van natuur in Nederland en land van herkomst

Hoe allochtonen natuur waarderen heeft deels te maken met de *contrasten* die zij ervaren tussen natuur in Nederland en die in het land van herkomst. Het meest in het oog springende contrast is: de *schaarste* aan en de *kunstmatigheid* van de natuur in Nederland ten opzichte van de *uitbundige* natuur in het land van herkomst. Dit contrast heeft vaak betrekking op de waardering voor en de omgang met natuur:

- Echte natuur is de ongerepte groene natuur in Suriname (desondanks kan de betreffende respondent erg genieten van een Nederlands bos).
- In Suriname ga je nonchalanter met natuur om.
- Omdat er zoveel natuur in Suriname is geef je er niet echt om. Je waardeert de natuur in Nederland omdat het schaars is en het geordend is, door de mens gemaakt, zodat de dreiging weg is.
- In Ghana was 'het groene gebied' overal zo dichtbij. De natuur was overal, je dacht eigenlijk niet over de natuur na, het was in feite zo normaal ('*you took it for granted*'). Daarnaast is het bos in Ghana heel dichtbegroeid in tegenstelling tot de meeste bossen in Nederland die je eigenlijk geen bos kunt noemen.

Mehmet kijkt niet echt om zich heen als hij een wandeling maakt door een park of bos. Het gaat hem meer om de rust die hij er kan vinden dan om de verschillende soorten planten en bomen. Mehmet vertelt tijdens onze wandeling door Meijendel dat hij, nu hij ouder is geworden, de natuur in zijn vaderland Turkije meer is gaan waarderen. 'Vorig jaar was ik tijdens de zomer ruim een week in Turkije op vakantie en toen vroeg ik me wel even af waarom mijn ouders eigenlijk naar Nederland zijn verhuisd. Ik vond de heldere blauwe zee zo ontzettend mooi. Ik ging mijn vaderland opeens op een andere manier zien.'

- In Turkije is er - in tegenstelling tot in Nederland - échte natuur, met name bergen en een blauwe zee.
- De aarde in Marokko is puur tot op grote diepte. In Nederland daarentegen is veel grond verplaatst en vermengd, en als je gaat graven stuit je al gauw op het grondwater.
- In Turkije zijn veel bergen met dennenbomen. Je weet niet wat er achter die bergen ligt. Hier in Nederland is alles vlak, je kunt heel ver kijken. In Turkije is de natuur ruig. In Nederland is alle natuur aangelegd, gecultiveerd en georganiseerd.
- Nederlandse natuur is kunstmatig en er is niet veel van; daardoor ga je er bewuster mee om.

Behalve dat natuur in Nederland schaars en kunstmatig is, valt - in contrast met het land van herkomst - de *vervuiling* op. Een paar keer wordt opgemerkt dat de Nederlandse natuur niet schoon is. Voorbeelden zijn een vies meertje in het Kralingse bos, het vervuilde strand en de vieze Noordzee. En de meesten gruwen van de hondenpoep in de parken, aangezien honden in veel culturen onreine dieren zijn.

Het ervaren contrast tussen natuur in Nederland en die in het land van herkomst heeft niet alleen betrekking op de waardering voor en de omgang met natuur, maar komt ook terug in de *manier van leven* en de *voedingsmiddelen*:

- De natuur in Nederland is onvoldoende om echt tot rust te komen en je zorgen te vergeten: dat kan wel in Turkije, waar je prachtige bergen hebt. De mensen zijn er minder gestresst.
- In Nederland mis ik de leuke sociale ambiance in de natuur, die ik wel in Marokko heb beleefd. Een mooie warme dag in Nederland wordt al snel verpest door poepende honden, dronken kerels of mensen die op een niet-respectabele manier uit de kleren gaan.
- Door het warmere klimaat in Marokko en de pure grond zijn de voedingsmiddelen natuurlijker dan in Nederland.
- Vruchten zoals mango's en ananassen hebben in Suriname een vollere smaak dan hier in Nederland.

Metin is van mening dat de mensen in Nederland over het algemeen gestresst leven. In landen als Turkije en Noorwegen zijn mensen volgens hem gelukkiger. En wel hierom: 'Daar zijn bergen waar je schitterende, groene uitzichten hebt. Wanneer je een wandeling in de bergen maakt, kan je je zorgen op dat moment echt vergeten. In Nederland is dat veel moeilijker. Nederland heeft een nepnatuur. Bovendien is de Nederlandse natuur niet schoon, het is niet zuiver. In Turkije kun je gewoon uit de natuur eten en drinken. Je hebt er van die groene bladeren die je zo kunt plukken en eten, zonder ze te koken. Je kunt ze gebruiken voor het bereiden van salades.'

Echter, niet altijd valt de Nederlandse natuur tegen in vergelijking met de natuur in het geboorteland. Zo was een respondent prettig verrast door de Nederlandse bossen ten opzichte van haar kale, droge geboorteland: 'Wat zijn er hoge bomen in Nederland; nu pas kan ik me in het sprookje van Roodkapje inleven dat wij op Aruba natuurlijk wel kenden.' Voor iemand die uit een tropisch land komt, is de wisseling van de seizoenen een prettige natuurervaring in Nederland. En voor de Ghanese respondent is het vlakke landschap in Nederland eigenlijk ook wel makkelijk, want nu hoef je je minder in te spannen wanneer je fietst of loopt. Maar over het algemeen valt door het ervaren contrast

de Nederlandse natuur in het niet bij de natuur in het land van herkomst. Sommigen realiseren zich dat zij de natuur in hun geboorteland juist zijn gaan waarderen doordat ze langere tijd in Nederland wonen. 'Als je geruime tijd weg bent uit het land van herkomst, ga je het meer waarderen, ga je de cultuur meer waarderen en ook de natuur. Tijdens vakantiebezoeken zie je dan ineens hoe mooi het er is.'

Een aantal geïnterviewden legt een link tussen de waardering voor natuur enerzijds en het *ontwikkelingspeil* dan wel de *economische situatie* van een land anderzijds.

- Het lage ontwikkelingspeil in Turkije maakt dat er ongebruikte natuur is en dat er niet bewust mee wordt omgegaan.
- Het platteland in Marokko wordt ondergewaardeerd; het is arm, het zijn maar boeren, maar het wordt wel met natuur geassocieerd.
- Omdat armoede en natuur lijken samen te gaan in Marokko, wordt natuur niet als belangrijk ervaren.
- In Kaapverdië is vissen een economische noodzaak. Daarom is het voor mij onbegrijpelijk dat Nederlanders voor hun plezier gaan zitten vissen, de vis pijnigen en weer teruggooien. Is dat natuurbeleving?

Fadua vertelt heel openhartig over de manier waarop ze tegen de natuur aankijkt en wat zelf voor de natuur zou kunnen doen. Natuur is volgens Fadua een gevoel dat je hebt of niet. Fadua heeft een bijzonder gevoel bij natuur, het gevoel dat natuur ècht en puur is, de zuiverheid ervan. 'Op het Marokkaanse platteland is alles nog puur, er wordt op een primitieve manier geleefd: water komt bijvoorbeeld nog uit de put en er wordt gekookt op stenen ovens. Helaas wordt het platteland in Marokko heel vaak geassocieerd met armoede. Maar het platteland wordt ook geassocieerd met natuur. Doordat mensen in Marokko het platteland over het algemeen onderwaarderen en negatief benaderen, maar het tegelijkertijd wel associëren met natuur, vinden zij natuur ook niet echt belangrijk.'

De relatie tussen economie en natuur wordt nog op een andere manier verhelderd. Twee respondenten zeggen dat hun in Nederland geboren kinderen veel romantischer tegen natuur aankijken dan zij zelf: zij willen zelfs geen insecten doden. Bij twee andere respondenten is natuur wel eens aanleiding voor een politiek meningsverschil aan de keukentafel: hun kinderen staan achter de politieke stellingname van GroenLinks, terwijl zij zelf meer naar een balans tussen economische ontwikkeling en natuur zoeken.

Een ander contrast tussen Nederland en het land van herkomst dat wordt ervaren door veel respondenten en gerelateerd is aan het ontwikkelingspeil van het land van herkomst is de *zorg voor natuur*. In paragraaf 3.5 komt het thema 'zorg voor natuur' uitgebreid aan de orde, maar aangezien 'zorg voor natuur' als een groot contrast wordt ervaren door de respondenten, willen we er hier toch alvast even op ingaan. De meeste respondenten vinden het positief dat er in Nederland door de overheid en verschillende natuurorganisaties en beheerders veel aandacht is voor natuur. Een dergelijke zorg is in de landen van herkomst maar heel weinig of niet aanwezig. Als reden hiervoor is een paar keer genoemd dat de overheid in het land van herkomst wel andere problemen dan natuur heeft om zich druk over te maken, bijvoorbeeld werkloosheid, onderwijs en gezondheid. Al vinden de meeste respondenten het positief dat er in Nederland door de overheid en verschillende natuurorganisaties en beheerders veel aandacht is voor natuur: er is ook een respondent die denkt dat Nederlanders veel te ordentelijk zijn voor échte natuur.

'De zorg voor de natuur en de omgeving in het algemeen leidt tot een planmatige, nette en functionele uitstraling. Aan de ene kant mis je daardoor de wilde natuur, maar aan de andere kant vinden mensen dit ook prettig. Zelfs de eco-reizen naar Suriname zijn tot in de puntjes verzorgd. Mensen zoeken helemaal geen wilde natuur!'

3.4 Persoonlijke achtergrond: Jeugdherinneringen en het migratieproces

In de vorige paragraaf kwam naar voren dat de natuurbeleving van allochtonen veel te maken heeft met de ervaren contrasten tussen de natuur in Nederland en die in het land van herkomst. Daarbij spelen ook *jeugdherinneringen* een rol. Voor een respondent geldt bijvoorbeeld dat zijn natuurbeleving in Vietnam gekoppeld was aan de zeldzame uitjes die hij als kind met zijn familie maakte. Deze uitjes, naar de zee en naar het centrale hoogland van Vietnam, namen enkele dagen in beslag. Een Surinaamse respondent ging als kind met haar familie kamperen in de bossen in Suriname en refereert hier ook aan als haar natuurbeeld. Een Turkse respondent vertelt hoe hij in een dorp in een natuurlijke omgeving opgroeide. De Arubaanse vrouw vertelt hoe zij als kind speelde op het platteland van Aruba, dat deels wildernis was en deels bouwland. De Kaapverdise respondent ging als kind mee vissen en leefde dicht bij de natuur. Sommigen hebben in hun jeugd gezien hoe ouderen door hun kennis van geneeskrachtige planten mensen konden beter maken of zelfs van de dood redden. Maar pas nu, door het ouder worden en de afstand met het land van herkomst, ziet men er het belang van in. Nu vindt men het jammer dat die speciale natuurkennis aan het verdwijnen is.

Augostinhos vertelt dat de tegenstelling tussen het kleurrijke Kaapverdië en het grijze Rotterdam groot is. Toch komen gedurende het interview kleurrijke natuurervaringen naar voren. 'Mijn grootmoeder in Kaapverdië ging planten zoeken om kinderen mee te genezen. Daar hoorde ook een ritueel bij. Nu heb ik daar afstand van genomen, ik vertrouw liever op pillen. Toch is dat heel erg arrogant, want ik heb als kind wel overleefd door de kennis over kruiden van mijn grootmoeder. Ben ik nu niet geslaagd in mijn integratie in de Nederlandse samenleving? We maken ons zorgen over de natuur, maar we kiezen voor het gemak. We verkiezen pillen boven het ingewikkelde gedoe van zoeken en op de juiste wijze bereiden van plantaardige medicijnen.'

De jeugdherinneringen van een aantal respondenten zijn rijk aan natuurbeelden. Natuur was de plaats om te spelen met je vriendjes en vriendinnetjes. Kamperen, spelletjes doen op een open plek, zwemmen, je hangmat ophangen tussen de bomen, verstoppertje spelen in het bos... Het leven was in het land van herkomst 'natuurlijker', eenvoudiger, zeker vergeleken met het leven in Nederland, waar de belasting - in termen van druk, tijd en geld - vaak hoog is. Aan de ene kant realiseert men zich - door het ouder worden in Nederland en de groeiende afstand - dat het leven in het land van herkomst minder gestresst was. Aan de andere kant beseft men dat het natuurlijker leven op het platteland zijn keerzijde had. Er was vaak sprake van armoede of een onveilige situatie.

De waardering voor natuur heeft volgens een aantal respondenten te maken met het *ouder worden*. Een man van Marokkaanse afkomst stelt dat hij zich pas na zijn veertigste bewust werd van het belang van gezond leven en natuur. Toen ontstond voor hem ook een dilemma: het is de keus voor een natuurlijker, maar armoediger leven in het land van herkomst of een gestresst leven in het welvarende Nederland. Een Surinaamse man realiseert zich goed dat door de kennis die hij nu heeft, hij anders met natuur zou omgaan dan toen hij jong was in Suriname en natuur voor hem gewoon een gegeven was. Nu zou hij niet meer zomaar een slang doden omdat die 'gevaar' betekent, of de eieren van zeeschildpadden verzamelen omdat die zo lekker zijn om te eten.

De ouders van Elisabeth zijn geen stadsmensen. Zij trokken er tijdens weekenden en vakanties vaak op uit met hun kinderen om te gaan kamperen in de Surinaamse natuur. Elisabeth heeft haar waardering voor de natuur echt van haar ouders meegekregen. Volgens haar geldt voor allochtonen en hun relatie met natuur: 'Onbekend maakt onbemind'. Ze vertelt: 'Er zou richting allochtonen meer voorlichting moeten komen over natuur in Nederland. Ook zou het goed zijn om excursies te organiseren. Dan heb je kans dat het gelijk klikt: zoals je verliefd wordt op iemand, zo kun je ook verliefd worden op de natuur.'

Niet alle respondenten hebben van huis uit natuurervaringen meegekregen. Ouders hadden het te druk om met hun kinderen de natuur in te trekken of zij hadden andere prioriteiten en zorgen. De Surinaamse respondenten noemen de padvinderij als organisatie waarin zij bewust gemaakt werden van natuur. Als padvinder trok je het oerwoud in, je ging dan kamperen. Degenen die in Nederland op school hebben gezeten, vertellen hoe zij vanuit school wel eens bramen gingen plukken. Ook zocht je bladeren die je moest drogen en een naam moest geven. Via Nederlandse vriendjes en vriendinnetjes raakten sommigen vertrouwd met het bos in Nederland. Ook voor hun eigen kinderen, die in Nederland opgroeien, zijn de padvinderij en de school nog steeds de belangrijkste manieren om met natuur vertrouwd te raken.

Voor een aantal respondenten geldt dat zij niet van jongs af aan vertrouwd zijn geweest met natuur en ook nu in Nederland eigenlijk geen idee hebben van wat natuur in Nederland hen te bieden heeft. Overigens denken de meeste gesprekspartners dat de natuur in Nederland onbekend is bij allochtonen. Zij geven daarbij voorbeelden uit hun eigen, drukke leven. Als je voor kinderen moet zorgen en werken heb je eigenlijk te weinig tijd en aandacht voor natuur. Ook de sociale kanten van het leven vragen veel tijd. Zo zijn er in de Hindoestaanse traditie veel feesten waarbij altijd veel aandacht is voor het bereiden van het eten en drinken. Familiefeesten, werken, kinderen opvoeden: het neemt je allemaal in beslag.

Naast jeugdherinneringen, die voor een groot deel bepalend zijn de mate van bekendheid met de Nederlandse natuur en voor de manier waarop men naar de Nederlandse natuur kijkt, speelt ook het *migratieproces* een belangrijke rol. Afscheid nemen van familie en vrienden in een vertrouwde omgeving. Kennismaken met nieuwe mensen in een nieuwe omgeving waar een heel andere cultuur heerst. Het thuis raken in de Nederlandse samenleving kost veel energie. Er zijn altijd veel papieren formaliteiten, er is een overvloed aan informatie en je moet zorgen dat je werkt om je financiën op orde te krijgen. De Vietnamese respondent verzucht dat zijn ouders in Vietnam op hun gemak acht kinderen konden grootbrengen, terwijl hij in Nederland met een veel kleiner gezin dagelijks de druk van alle beslomeringen ervaart. Een Turkse respondent denkt dat vooral de

oudere migranten steeds bezig zijn geweest met hard werken, zoals in de kassen in het Westland en in de bouw. Geen wonder dat ouderen geen aandacht hebben voor zaken als bijvoorbeeld natuur. Overigens zou met name voor oudere migranten de bereikbaarheid van natuurgebieden een probleem zijn. Bovendien zouden zij de natuur niet opzoeken omdat zij, gewend aan de ruigere natuur in hun geboorteland, bang kunnen zijn te verdwalen in natuurgebieden.

Tijdens een wandeling met Reshma door Meijndel vertelt zij dat het volgens haar niet alleen de afstand en de onbekendheid is waardoor allochtonen amper de Nederlandse natuur in trekken. Zij geeft haar eigen dagelijkse leefsituatie als voorbeeld. Werken, een kind opvoeden en de familiefeesten nemen haar in beslag. 'De weekenden worden met name doorgebracht in familieverband. Ter gelegenheid van verjaardagen, geboortes, dopen en bruiloften worden altijd feesten georganiseerd waarbij veel familie en vrienden aanwezig zijn. Dergelijke feesten, waarbij altijd veel gegeten en gedronken wordt, zijn heel belangrijk in de Hindoestaanse traditie. We bereiden de maaltijden allemaal zelf voor. Daar gaat veel tijd in zitten! Ik denk dat er hierdoor minder aandacht is voor andere activiteiten zoals sporten en de natuur in gaan.'

Of je als kind opgroeide in een natuurlijke omgeving of niet: de meeste allochtonen zijn na de migratie naar Nederland in de stedelijke gebieden gaan wonen. Daar was namelijk werk te vinden. Velen zijn in een stedelijk gebied blijven wonen. Enkele respondenten komen uit de achterstandswijken in de grote steden, waar zij al helemaal niet in aanraking kwamen met natuur. In de dagelijkse omgeving van onze gesprekspartners bestaat de natuur vooral uit stadsgroen. De verder weg gelegen natuurgebieden in Nederland zijn grotendeels onbekend.

In één van de gesprekken kwam naar voren dat de betrokkene zich door de migratie naar Nederland vervreemd voelde van zijn afkomst, maar ook van de natuur. Hij vroeg zich af of hij deze vervreemding misschien als maatstaf kon nemen van de mate van integratie in de Nederlandse samenleving. Ook een andere respondent

realiseerde zich hoe hij verwesterd was. Toen zijn oude moeder bij hem introk en zij een grote betrokkenheid liet zien bij de vogels en dieren die buiten in de winterkou moesten overleven, realiseerde hij zich tot zijn schaamte dat hij die betrokkenheid miste.

3.5 Zorgen voor natuur

Eén van de opvattingen die in het voorgaande al even genoemd werd, is dat er meer aandacht voor natuur in Nederland is van de overheid en natuurorganisaties dan in het land van herkomst het geval is. Eén respondent vindt dat er in Nederland 'goed op de natuur gepast wordt' en dat er een uitgebalanceerd natuurbeleid is. Zo is er bijvoorbeeld veel aandacht voor het tegengaan van giftige mest en bestrijdingsmiddelen in de landbouw. Een andere respondent merkt op dat in Suriname erg rigoureuus met natuur wordt omgegaan: er wordt bos gekapt voor huizenbouw en de bauxietwinning. Dit in tegenstelling tot Nederland, waar niet zomaar overal gebouwd mag worden. Er zijn echter een aantal geïnterviewden die van mening zijn dat ook in Nederland veel te veel groen verdwijnt ten koste van woningbouw. Een respondent noemt als voorbeeld het project 'Leidsche Rijn' bij Utrecht. Maar ook in de stad zien veel respondenten dat 'het groen' plaats moet maken voor woningbouw.

Al zou er in het land van herkomst minder aandacht zijn voor natuur, vergeleken met Nederland, toch zijn er respondenten die een *kentering* waarnemen. Een Turkse respondent denkt dat, omdat de scholing in Turkije toeneemt, ook het idee daar postvat dat natuur beschermd moet worden. De Arubaanse respondente ontdekt tijdens vakanties op Aruba steeds vaker initiatieven op het gebied van natuurbehoud, terwijl zij over het algemeen van mening is dat Arubanen zich weinig aan natuur gelegen laten liggen.

De meesten vinden echter dat over de hele wereld mensen over het algemeen *onverantwoord* met natuur omgaan. Op grote schaal worden bossen gekapt en de vernietigende bosbranden worden vaak aangestoken. De mens is een bedreiging voor de natuur: alles draait om geld en macht. Twee respondenten zijn heel pertinent als zij stellen dat de regeringen (wereldwijd) en grote bedrijven als eerste

verantwoordelijk zijn voor de natuur waar we in leven. Jammer genoeg ligt het primaat bij economische belangen, daardoor wordt de natuur het slachtoffer van economische belangen.

Wanneer Lambros aan natuur denkt, dan denkt hij aan water. Nederland vindt hij een bijzonder land vanwege haar geschiedenis met het water, beter gezegd: de strijd tegen het water. Lambros trekt zelf wel eens de natuur in. Hij gaat dan naar de Rottemeren, Rockanje of het Kralingse Bos. 'Als je dan tussen de bomen wandelt, dan voel je je toch anders. Beter. Het is wel goed dat het in Nederland regelmatig waait. Als hier geen wind zou zijn, zou het stinken en zou de mens stikken vanwege de industriële verontreiniging en uitlaatgassen. De wind werkt als een verlossing.' Volgens Lambros is natuur het slachtoffer van de economische belangen die overal de overhand voeren.

In het kader van de *balans tussen economie en natuur* vindt de Vietnamese respondent dat in Nederland de economische belangen wel eens te weinig in het oog worden gehouden ten opzichte van natuurbehoud. Hij vindt de burgers met hun actiegroepen in Nederland te veeleisend en voor hem zou het Groene Hart niet open hoeven te blijven. Maar het is juist belangrijk dat het land economisch vooruitgaat, dat er gebouwd wordt, dat wetenschap en techniek vooruit kunnen gaan. De tegenstelling natuur versus economie speelt vooral in de geboortelanden van de geïnterviewden. Zij begrijpen dat in landen zoals Marokko en Turkije zaken zoals werkloosheid, onderwijs en gezondheid prioriteit hebben boven natuur. Een Surinaamse respondent realiseert zich dat hij als Surinamer in het welvarende Nederland anders aankijkt tegen de houtkap voor bauxietwinning dan in Suriname waar het economische vooruitgang betekent. Hij heeft daar begrip voor, evenals voor het gegeven dat een Marokkaan in het spaarzaam begroeide Rifgebergte een boom zou kappen voor brandstof voor zijn huishouden. Er is geen sprake van natuurbeleving maar van *levensbehoefte*. In het klein werkt de tegenstelling natuur-economie ook door, zo merkt iemand op. De

economische situatie in Nederland verslechtert en veel allochtonen zijn druk bezig het hoofd boven water te houden. Hierdoor zouden zij minder open staan voor natuur(beleid).

De zorg voor natuur en milieu zijn vervat in het *geloof*, vindt een Marokkaanse respondent: je moet zuinig zijn met natuur want het is geschapen door God. Ondanks het feit dat de Islam voorschrijft dat je voor natuur moet zorgen, zegt een ander, is er in Nederland meer aandacht voor natuur dan in Marokko. Dit zou te maken hebben met de financiële middelen en deskundigheid die in Nederland wel aanwezig zijn maar in Marokko ontbreken.

In de late herfst ziet de Eco-tuin West in Amsterdam er verlaten uit. Toch is het goed voor te stellen dat het op mooie dagen een drukte van belang is. Tuinders verbouwen er de meest uiteenlopende groenten, kinderen kunnen er spelen en er is zelfs een barbecue. De heer Lachkar is een van de initiatiefnemers voor de tuin, evenals van het project Buurtouders Bos en Lommer. In dit project zet een groep Marokkaanse vaders zich in voor de leefbaarheid en veiligheid in de hun buurt. In de eco-tuin beleeft de heer Lachkar het buiten zijn, het vrij zijn en het groen dat bij de natuur hoort. De eco-tuin zou voor hem compleet zijn als er ook een kleine boerderij bij zou komen met een waterpartij; waar moeders met kleine kinderen kunnen komen.

Over wie er *verantwoordelijk* is voor natuur zijn de meningen verdeeld. De Vietnamese respondent vindt dat de *overheid* de plicht heeft om voor natuur te zorgen. Dat hoeft geen taak van de burgers te zijn. Hij denkt dat veel allochtonen hier net zo over denken. Het zou raar zijn als burgers voor natuur zouden moeten betalen: de natuur is immers vrij! Ook anderen zijn van mening dat natuurverenigingen en de overheid er zijn om natuur te onderhouden en te beschermen. Daar valt ook onder het plaatsen van bankjes voor wandelaars. Bijna iedereen is het er over eens dat er meer natuur in de stad zou moeten zijn; de overheid zou moeten investeren in het beschermen van parken en groen in de steden.

Toch zijn er ook respondenten die menen dat de bescherming en het onderhoud van de natuur een *gemeenschappelijke verantwoordelijkheid* is. Daar hoort ook bij dat je in je eigen gedrag een bijdrage kunt leveren aan natuur, waarbij overigens ook milieu gerekend wordt. Meerdere malen wordt genoemd dat je bewust met je afval moet omgaan. Geen afval op straat laten slingeren; geen oud brood weggoaien, maar aan de eenden voeren. De Arubaanse respondente noemt dat zij zo gewend was om op het droge Aruba zuinig met water te zijn, dat zij dit gedrag ook in Nederland voortzet en aan haar kinderen doorgeeft.

We ontmoeten elkaar in hartje Rotterdam in een bekend café: niet bepaald een natuurplek. Maar voor Ruben, die zichzelf een echt stadsmens vindt, is dit een volkomen natuurlijke ontmoetingsplaats. Hij is gewend om colleges en lezingen te houden, dus hij steekt meteen van wal. 'Ondanks het feit dat ik geen natuurminnaar ben moet ik erkennen dat de mens niet zonder natuur kan. Al is het maar om je plek als mens te bepalen. Als ik in Suriname voor een geweldige boom sta ervaar ik mijn eigen nietigheid. Ook als het in Nederland op het strand eens rustig is, kan je de ruimte ervaren: de geweldige kosmos en je eigen kleinheid. Door zulke natuurervaringen realiseer je je dat je als mens bescheiden moet zijn en misbaar bent.'

Verantwoordelijkheid willen dragen voor natuur kan ook via het *lidmaatschap* of *donorschap* van een natuurorganisatie. In deze zin is de bijdrage van de respondenten gering: één van hen geeft donaties aan Greenpeace, een ander is lid van het WNF. Wel van belang is te vermelden dat één van de respondenten betrokken is bij de oprichting van de eco-tuin in Amsterdam en zich inzet voor de leefbaarheid en veiligheid in zijn buurt. Een ander is voorzitter van de Vereniging voor Natuur en Milieu-educatie (IVN), afdeling Midden-Kennemerland en tevens bestuurslid van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier, een functie waarin hij ook regelmatig met natuurbelangen van doen heeft.

Mohammed, werkzaam bij het Platform Buitenlanders Rijnmond dat gelegen is in het centrum van Rotterdam, noemt een aantal redenen waarom er volgens hem weinig Marokkanen in de Nederlandse natuur te vinden zijn: 'Allereerst weten mensen vaak niet dat er - buiten de stadsparken - nog andere natuurgebieden zijn in Nederland. En als ze dat wel weten, belemmert de slechte economische situatie hen er vaak naar toe te gaan. Het kost nogal wat om met het openbaar vervoer of de auto naar de Biesbosch of de Veluwe te gaan! Daarnaast zijn de meerdere functies van natuur - je kunt er ook sporten of varen - niet bekend. En ten slotte is de Marokkaanse cultuur een echte wijcultuur. In de Marokkaanse cultuur wordt veel tijd met de familie doorgebracht. En het is een eetcultuur. Eten en drinken horen er altijd bij!'

4. Conclusies en aanbevelingen

4.1 De interviews nader bekeken; conclusies

De doelstelling van het onderzoek was om zicht te krijgen op beelden van allochtonen over natuur en hun omgang met natuur. Het belangrijkste onderdeel van het onderzoek was - naast een literatuurstudie - het houden van diepte-interviews met respondenten uit verschillende allochtone groepen. Het was niet de bedoeling om een representatieve steekproef te nemen. Dit betekent dat wij op basis van dit verkennende onderzoek geen uitspraken kunnen doen over natuurbeelden op basis van etniciteit en/of sekse. Overigens is het zeker interessant om hier in een vervolgonderzoek wel rekening mee te houden. Ook sociaal-economische factoren zoals opleidingsniveau en inkomen zouden een rol kunnen spelen. Over het algemeen bevinden allochtonen zich in de lagere inkomensgroepen, maar tussen allochtonen bestaan ook verschillen. Kagie (2002) stelt dat sociaal-economische factoren misschien belangrijker zijn dan etnische verschillen. Verder noemt deze auteur verschillen tussen allochtonen die van het platteland afkomstig zijn en uit de stad.

Een andere vraag die bij een representatieve steekproef van voldoende omvang gesteld zou kunnen worden is of er een verschil is tussen natuurbeleving en omgang met natuur tussen allochtone en autochtone groepen. Een interessant aanknopingspunt biedt wellicht het onderzoek van Van Iperen (2003). In deze studie is onderzocht of allochtone jongeren wel of geen achterstand hebben in cultuurdeelname ten opzichte van autochtone jongeren. Kort samengevat komt de conclusie er op neer dat allochtone en autochtone jongeren in dezelfde mate deelnemen aan zowel serieuze als populaire kunsten, althans wanneer rekening wordt gehouden met bepaalde achtergrondkenmerken van de jongeren. Bepalend voor de cultuurparticipatie is niet 'allochtonie' op zich, maar zijn vooral de mate van cultuurparticipatie van de ouders, het opleidingsniveau van de ouders en het eigen opleidingsniveau van de jongeren. Het zogenaamde culturele reproductie-effect, de overdracht tussen

generaties die via het opleidingsniveau en cultuurparticipatie van de ouders loopt, verschilt niet voor autochtone en allochtone jongeren. Mogelijk spelen deze factoren ook een belangrijke rol bij natuurbeleving en omgang met natuur.

De antwoorden op de vragen over natuurbeelden die we stelden aan onze gesprekspartners waren vaak even divers als hun culturele en persoonlijke achtergrond. Een overeenkomst is dat uit de interviews blijkt dat natuur voor veel respondenten bij uitstek de plek is waar je tot rust kunt komen van alle dagelijkse beslommeringen en/of problemen. De stadsparken en het overige stedelijk groen zijn voor veel respondenten gelegenheden om met familie en/of vrienden door te brengen. Eten en drinken horen er dan altijd bij. Om met de beelden uit paragraaf 2.2 te spreken: natuur heeft een duidelijke belevingswaarde, de natuur is er als gebruiksruimte voor de mens. Uit de interviews blijkt ook dat de natuur voor sommigen tevens een economische waarde heeft (gehad). Voorbeelden hiervan zijn het bos voor de houtproductie, de openbare ruimte voor voedselproductie en geneeskrachtige planten.

Voor een aantal respondenten geldt dat zij zelden of nooit in de verder weg gelegen natuurgebieden komen en bovendien schatten zij in dat dit evenzeer geldt voor familie en kennissen uit hun eigen allochtone groep. Ook allochtonen die al lang in Nederland wonen, hebben hier vaak nooit de natuur ervaren. Dit is tevens de ervaring van Al Galidi, die Arabische vrienden mee de duinen in neemt. Zij wonen al 18 jaar in een Nederlandse kustprovincie maar kennen de duinen niet (Al Galidi, 2003). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat men vaak andere dingen aan het hoofd heeft dan het ontdekken van de natuur in Nederland. 'Overleven' in de Nederlandse samenleving staat bovenaan, natuur beleven is daar ondergeschikt aan. Men is naar Nederland gekomen om de armoede of een onveilige situatie te ontvluchten. Het leven hier moest beter worden dan in het geboorteland. Eenmaal in Nederland is de energie volledig gericht op het thuis raken in het nieuwe land en het werken en zorgen voor een gezin. Neem daarbij het gegeven dat de meeste allochtonen in de stedelijke gebieden wonen. Velen komen er dan ook niet toe om de wat verder weg gelegen natuurgebieden in Nederland te bezoeken. Men komt meestal niet buiten het stadsgroen. Op deze manier ontdekt

men niet dat ook Nederland rijk is aan natuurgebieden die bovendien vrij zijn van de gevaren van de wildernis.

Uit de interviews blijkt dat niet alle respondenten zelf natuurervaringen hebben in hun geboorteland. Sommigen zeggen expliciet dat zij van huis uit niet vertrouwd zijn met natuur. Anderen refereren aan natuur als onderdeel van vaak prettige jeugdherinneringen, waarbij natuur overigens niet altijd bewust beleefd werd. Sommigen (her)ontdekken de natuur in hun geboorteland tijdens vakanties. Er ontstaat zo een nieuwe waardering voor de natuur in het geboorteland naarmate men langer in Nederland woont en de afstand tot het geboorteland, zowel fysiek als in tijd, groter wordt. Mogelijk is sprake van idealisering dan wel romantisering waarbij de waardering voor natuur in het land van herkomst groot is. Kennismaken met de natuur in Nederland kan overigens helpen zich thuis te voelen in Nederland. Om met de woorden van de Irakees Al Galidi (2003) te spreken: 'Er was in Nederland geen natuur waarmee hij zich kon identificeren, zoals hij dat Irak wel kon, tot hij de duinen ontdekte.'

Ondanks de onbekendheid met de buiten de steden gelegen natuur in Nederland, heeft men vaak wel het idee dat de natuur in Nederland in het niet valt vergeleken bij de natuur in het land van herkomst. De Nederlandse natuur komt op veel mensen kunstmatig over ten opzichte van de 'wilde' en 'natuurlijke' natuur in het land van herkomst, die soms ook bedreigend en gevaarlijk kan zijn. Ondanks dit beeld wordt de natuur in Nederland in veel gevallen wel gewaardeerd, omdat zij georganiseerd en toegankelijk is.

De contrasten tussen natuur in het land van herkomst en die in Nederland spelen een grote rol in de wijze waarop natuur in Nederland beleefd wordt. Dit contrast heeft niet alleen betrekking op 'natuur daar' en 'natuur hier', maar ook op 'het leven toen' en 'het leven nu'. De verschillende levensfasen die een mens doorloopt en de ervaringen die in deze fasen worden opgedaan, bepalen tevens de manier waarop natuur beleefd wordt. Met deze constatering roepen de antwoorden van onze gesprekspartners de vraag op waar de waardering voor natuur, zowel in het land van herkomst als in Nederland, op gebaseerd is.

Samenvattend ontstaat de indruk dat het migratieproces een belangrijke rol speelt in de waardering en beleving van natuur in Nederland. Men heeft niet alleen een vertrouwde sociale omgeving achter zich gelaten maar ook een natuurlijke omgeving waarvan men zich misschien slechts ten dele bewust was, maar die belangrijker wordt naarmate de afstand toeneemt. De migrant komt terecht in een onbekende stedelijke omgeving waar hij of zij geen verbinding heeft met de natuurlijke omgeving. Hoe belangrijk de zorg voor de stukje natuur dan kan zijn, blijkt uit de interviews die Mustafa El Filali gehouden heeft met enkele deelnemers aan het project Ecotuin-West: het werken in de tuin is ontspannend en brengt tegelijkertijd sociale contacten met zich mee.

Een ander gevolg van het migratieproces voor natuurbeleving is dat de kennis en het vertrouwd zijn met natuur niet langer van de oudere op de jongere generatie wordt overgedragen. Er is sprake van een breuk in de overdracht van natuurbeleving. Ouders refereren aan een andere natuur dan hun kinderen die in Nederland opgroeien. Omdat veel Turkse en Marokkaanse migranten kiezen voor een partner uit het land van herkomst (Ergun en Bik, 2003), blijven deze verschillen bestaan. Immers, een grote groep allochtone kinderen zal steeds een ouder hebben die is opgegroeid in een andere sociale en culturele omgeving en die andere referenties ten aanzien van natuur heeft. Vooruitlopend op de aanbevelingen zou dit inhouden dat natuur- en milieu-educatie niet alleen gericht zou moeten zijn op kinderen, maar ook op hun ouders.

4.2 Aanbevelingen

Uit het voorgaande blijkt dat er meer gedaan zou kunnen worden om allochtonen kennis te laten maken met natuur in Nederland. Voor verschillende partijen, zoals overheden, terreinbeherende organisaties en organisaties op het gebied van natuureducatie en allochtone organisaties, biedt dit een uitdaging. Op welke manier kunnen zij allochtonen laten zien wat natuur in Nederland hen te bieden heeft? Hoe nodigen zij allochtonen uit om daadwerkelijk de natuur in te trekken? Voorafgaand aan een dergelijke concrete uitnodiging zou er

meer gedaan kunnen worden om bestaande oordelen over natuur in Nederland bij allochtonen ten gunste te veranderen. Het gaat dus niet alleen om een concrete kennismaking met natuurgebieden, maar bijvoorbeeld ook om het zoeken naar wegen om natuur een plek in de opvoeding van kinderen te geven. Beide soorten aanbevelingen zijn erop gericht om het draagvlak voor natuur en de participatie van allochtonen daarin te vergroten.

In eerste instantie lijkt het erop of sprake is van eenrichtingsverkeer. Tot nu toe overheerste de vraag wat autochtonen kunnen doen om allochtonen bij natuur in Nederland te betrekken. Maar wat kan er gebeuren als wij ons openstellen voor de manieren waarop allochtonen naar 'onze' natuur kijken? Durven wij ons te laten verrassen door een mogelijk ander perspectief op 'onze' natuur? Wanneer allochtonen vanuit een ander perspectief naar 'onze' natuur kijken, biedt dat wellicht een contrast met de vanzelfsprekende wijze waarop autochtonen de natuur in Nederland benaderen. Mogelijk legt het contrast de leemten in ons eigen blikveld bloot. In deze zin sluiten wij aan bij een essay van Van der Weele (2004) waarin zij de noodzaak beschrijft om af te zien van onze vanzelfsprekendheden ten aanzien van het waterbeheer in Nederland. Haar betoog komt er op neer dat vanzelfsprekendheden een obstakel vormen voor een gezamenlijke verantwoordelijkheid. Water - en in ons geval: natuur - zou baat hebben bij een maatschappelijke herontdekking. Zouden wij allochtonen vragen hun visies naar voren te brengen op hoe wij met natuur in Nederland kunnen omgaan, dan zou er een rijk geschakeerd beeld naar voren kunnen komen met ongedachte en creatieve oplossingen. Van der Weele werkt in haar essay een aantal zogenaamde 'technieken van vervreemding' uit die ons in staat zouden stellen om nieuwe inzichten en oplossingsrichtingen een kans te geven. Het zou interessant zijn om in een vervolgonderzoek haar ideeën en 'technieken van vervreemding' uit te werken voor wat betreft de rol van allochtonen in de manieren waarop wij in Nederland met natuur om gaan.

We komen tot de volgende aanbevelingen om allochtonen kennis te laten maken met natuur in Nederland:

- Natuur kan op de beleidsterreinen van duurzaamheid en integratie een sterkere rol spelen, waarvoor verschillende ministeries in de voorwaarde scheppende sfeer actie kunnen ondernemen. Zo kunnen de ministeries van LNV, OCW en VROM voorwaarden en doelgroepen aanpassen in verschillende subsidieregelingen en deze ook expliciet een plaats geven in het beleid voor duurzaamheid en onderwijs. Natuur kan ook op het terrein van integratie (inburgering) een rol spelen waarbij de ministeries van LNV, Justitie en OCW relevante voorwaarden kunnen scheppen. De provincies kunnen dit rijksbeleid verder concretiseren in bijvoorbeeld het programma 'Leren voor een duurzame samenleving' dat zij uit voeren.
- Gemeenten kunnen natuur- en milieu-educatie opnemen in hun beleidskader, respectievelijk inhoud en vorm toespitsen op en aantrekkelijker maken voor allochtone deelnemers. Zij kunnen zorgen voor voorzieningen (lokalen) waar dergelijke educatie kan plaatsvinden; dicht bij de plek waar de meeste allochtonen wonen, namelijk in de wijken. Gekoppeld aan de natuur- en milieu-educatie in de stad kunnen stadsecologische diensten excursies organiseren voor allochtonen. In steden en zelfs in de aangrenzende haven- en industriegebieden is flora en fauna vaak op verrassende wijze aanwezig.
- De wetenschap dat in een stad als Rotterdam drie van de vier kinderen tussen 0 en 14 jaar rond 2017 van allochtone afkomst zijn (Ergun en Bik, 2003) vormt een belangrijk gegeven voor de natuur- en milieu educatie op basisscholen. Er dient daarom belang gehecht te worden aan het opdoen van daadwerkelijke ervaringen met de natuur door allochtone kinderen.
- Ook de ouders en andere volwassenen moeten betrokken zijn bij de kennismaking met natuur in Nederland. Alleen wanneer ouders voldoende gemotiveerd zijn, kunnen zij hun kinderen stimuleren, bijvoorbeeld door hen te helpen met de biologielees op school en toestemming te geven om aan natuurexcursies deel te nemen. Dit leren over natuur kan verlopen via volwassenen educatie of inburgeringscursussen.

- Organisaties voor terreinbeheer en natuur- en milieu-educatie kunnen excursies organiseren waarvoor allochtonen nadrukkelijk worden uitgenodigd. Door samenwerking met allochtone organisaties kunnen potentiële deelnemers persoonlijk(er) worden benaderd. Een actief mediabeleid is dan noodzakelijk: publiceren in de multiculturele en algemene pers. Daarnaast valt te denken aan uitzendingen op lokale radiozenders die veel door allochtonen worden beluisterd. Om de werving en de excursies inhoudelijk aansprekend te maken kan gezocht worden naar thema's die de natuur in Nederland en in de diverse landen van herkomst met elkaar verbinden. Van belang is dat deelnemers tijdens dergelijke excursies in de gelegenheid komen om ervaringen te delen met mensen uit de 'eigen' allochtone groep.
- Allochtone organisaties kunnen positieve aandacht schenken aan de ecologische waarde van natuurgebieden in Nederland. Hierbij kan gedacht worden aan buurtbeheergroepen, 'migrantenopbouwwerkers', steunpunten voor allochtonen en moskeeën. In samenwerking met natuur- en educatieve organisaties kan gezocht worden naar mogelijkheden om allochtonen te interesseren voor natuur.

Literatuur

Breunissen, K. (1996) *Een andere kijk op Nederland: Buitenlanders over ons milieu*. Milieudefensie.

Drenthen, M. (2002) *De wilde natuur en verlangen naar andersheid*. Uit: B. Voorsluis (red.), *Natuurervaring tussen betovering en onttovering*. Zoetermeer. pp. 65-86.

Ergun, C. en M. Bik (2003) *Prognose bevolkingsgroepen Rotterdam 2017*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek.

Galidi, A. (2003) *Dank het zand en het water voor de duinen*. Duinleven. In opdracht van PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland.

Ginkel, J. van (2003) *Het groen in de regenboog. Programma over natuur en natuurbeheer met asielzoekers*. Orvelte.

Iperen, W. van (2003) *Verschillen in cultuurdeelname tussen allochtone en autochtone jongeren*. Universiteit Utrecht ICS.

Jacobs, M. et al. (2002) *Waterbeelden: een studie naar de beelden van waternatuur onder medewerkers van Rijkswaterstaat*. Wageningen: Alterra.

Jókövi, E.M. (2000) *Recreatie van Turken, Marokkanen en Surinamers in Rotterdam en Amsterdam. Een verkenning van het vrijetijdsgedrag van de 1^e en 2^e generatie en van de effecten van de etnische cultuur op de vrijetijdsbesteding*. Wageningen: Alterra.

Jókövi, E.M. (2001) *Vrijetijdsbesteding van allochtonen in de openbare ruimte. Een onderzoek naar de relatie met sociaal-economische en etnisch-culturele kenmerken*. Wageningen: Alterra.

Kagie, R. (2002) *Biljarten in de moskee; De allochtone recreant. Uit: Hoe Nederland de vrije tijd ontdekt*. Amsterdam: Mets & Schilt.

Koppen, C.S.A. van (2002) *Echte natuur: een sociaal-theoretisch onderzoek naar natuurwaardering en natuurbescherming in de moderne samenleving*. Dissertatie. Wageningen: Landbouw Universiteit.

Ministerie van LNV (2000) *Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw*. Den Haag: Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Nederpelt, J. van (2000) *Een barbecue in het Kralingse Bos. Hoe Allochtone Rotterdammers de groene ruimte waarderen*. Rotterdam: Platform Buitenlanders Rijnmond.

Nederpelt, J. van (2002) *Genieten van het groen en de buitenlucht. Allochtone Rotterdammers denken mee over de inrichting van de recreatiegebieden rond hun stad*. Rotterdam: Platform Buitenlanders Rijnmond.

Overbeek, G. en S. Lijmbach, red (2004) *Medeverantwoordelijkheid voor natuur*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.

Rijpma, S.G. en C. Roques (1999) *Diversiteit in vrijetijdsbesteding*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS).

Schmeink, H. en S.J. ten Wolde (1998) *Allochtonen en recreatie*. Den Haag: Stichting Recreatie, Kennis- en innovatiecentrum.

Toorn, W. van, Petran Kockelkoren, Frans Vera, Hans Achterhuis en Jozef Keulartz (2000) *Rustig, ruig en rationeel. Filosofische debatten over de verhouding cultuur-natuur*. Baarn: Kasteel Groeneveld.

Weele, C. van der (2004) *Hoe vreemd is de Beemster. Verdwijnende vanzelfsprekendheden en de toekomst van water in Nederland*. Den Haag: LEI.

Mondelinge bronnen

- Dhr. Spyros Markadonakis: Foquz Etnomarketing
- Dhr. Henk Zandvliet: SME MilieuAdviseurs

Internetbronnen

www.cbs.nl

Bijlage 1 Vragenlijst

Algemeen

1. Kun je iets over jezelf vertellen (beknopte biografie: naam, leeftijd, (on)gehuwd, kinderen, enz...)?

Natuurbeleving

2. Waar denk je aan bij het woord 'natuur'? Kan je concrete voorbeelden geven? (De respondent spontaan laten reageren; mocht dat niet lukken: diverse soorten landschappen/natuur noemen). Wat is beslist geen natuur voor jou?
3. Trek je er weleens op uit om de natuur in te gaan? Zo ja, waarom; om welke redenen ga je de natuur in? Zo nee, waarom niet; wat is het dat je ervan weerhoudt om de natuur in te gaan? (Mogelijke suggesties voor als de respondent het niet weet: taal; onbekendheid; geen interesse; wil niet alleen gaan; slechte bereikbaarheid van natuurgebieden; geen mooie natuur in Nederland).
4. In geval van een wandel-interview: Als je nu om je heen kijkt, wat valt je dan op? Wat wekt je nieuwsgierigheid en waarom?
5. In geval van een wandel-interview: Wat raakt je in dit natuurgebied? Kun je uitleggen wat voor jou betekenis heeft (en wat niet) en waarom (niet)? [OF: Wat vind je mooi en waarom? Wat vind je niet mooi en waarom niet?]
6. [Eventueel, als het nog niet spontaan aan bod is gekomen: Zie je de natuur als een bedreigend iets?]

Natuurervaringen

7. Heb je bepaalde natuurervaringen in het land van herkomst? Zo ja, welke?
8. Heb je bepaalde natuurervaringen in Nederland? Zo ja, welke?
9. Wat waardeer je in de Nederlandse natuur? En wat niet?
10. Wat zijn volgens jou contrasten en wat zijn overeenkomsten? (Tussen Nederlandse natuur en natuur in land van herkomst)

Zorgen voor/over de natuur

11. Ben je lid van een organisatie die zich bezig houdt met de natuur, natuurbescherming of –behoud? Zo ja, waarom?
12. Heb je zorgen (over het voortbestaan/onderhoud van) de natuur?
13. Wat zijn je ideeën over je eigen bijdrage aan de natuur (zorgen voor de natuur)?
14. Wie zou er volgens jou voor de natuur moeten zorgen? De overheid of een andere organisatie? Of zorgt de natuur voor zichzelf?

Achtergrond

13. Kun je uitleggen of de manier waarop je natuur beleeft, heeft te maken met je morele vorming en cultuur of (eerder) met je eigen speciale ervaringen?
14. Heb je ideeën of voorgaande ook betrekking heeft op mensen uit dezelfde allochtone groep?

Toekomst

15. Wat is ervoor nodig of wat zou er moeten veranderen om je (of anderen) te verleiden tot een bezoek aan natuurgebieden?
16. Ben ik nog vergeten iets te vragen, waar je wel iets over zou willen zeggen?
17. Heb je verder nog aanvullende suggesties voor het onderzoek?

Bijlage 2 Overzicht van geïnterviewden

<i>Naam geïnterviewde</i>	<i>Afkomstig uit</i>	<i>Hoe lang in Nederland? (< 15 jr, 15-30 jr, > 30 jr)</i>
Jenny Poulier	Nederlandse Antillen	Tussen 15 en 30 jaar
Dhr. Coban & Mevr. Curebal	Turkije	Tussen 15 en 30 jaar
Agostinho dos San- tos	Kaapverdische Eilan- den	Tussen 15 en 30 jaar
Dhr. Lachkar	Marokko	Langer dan 30 jaar
Ruud Emanuel	Suriname (Creools)	Langer dan 30 jaar
Ruben Gowricharn	Suriname (Hindoestaans)	Ongeveer 30 jaar
Reshma Soebagh	Suriname (Hindoestaans)	Tussen 15 en 30 jaar
Mehmet Dogan	Turks-Koerdisch	Tussen 15 en 30 jaar
Fadua Azrar	Marokkaans	Tussen 15 en 30 jaar
Elisabeth Sadi	Surinaams (Indonesisch)	Tussen 15 en 30 jaar
Lambros Babalidis	Grieks	Langer dan 30 jaar
Metin Dalmes	Turks	Langer dan 30 jaar
Mohamed Sghir	Marokkaans	Tussen 15 en 30 jaar
Diana Feller	Suriname (Creools)	Tussen 15 en 30 jaar
Lam Ngo	Vietnam	Tussen 15 en 30 jaar
George Kenneth Mensah	Ghana	Minder dan 15 jaar

Bij het schrijven van hoofdstuk 3 is ook gebruik gemaakt van drie interviewverslagen, samengesteld door Mustafa El Filali, na afname van drie interviews met achtereenvolgens een Marokkaanse

vrouw (sinds 1978 in Nederland), een Turkse (sinds 1967 in Nederland) en een Surinaamse man (sinds 1973 in Nederland).